

บทที่ 3

การเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการทรัพยากร และผลกระทบต่อชุมชน

ในบทนี้จะวิเคราะห์ถึงการที่รัฐได้มีนโยบายและแผนการปฏิบัติในเชิงอนุรักษ์พื้นที่ป่า การจัดการป่าสงวนแห่งชาติ เขตอุทยานแห่งชาติ เขตจัดการต้นน้ำ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่ทับซ้อนกันอยู่ในพื้นที่ศึกษา 4 ชุมชนของจังหวัดระยอง และจังหวัดจันทบุรี ในช่วงระยะเวลาเกินกว่า 40 ปีนับตั้งแต่ช่วงที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ และประชากรใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยขาดมาตรการอนุรักษ์หรือการใช้อย่างไม่มีการจำกัด จนเกิดปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อเปิดพื้นที่ทำกินการเกษตรเป็นสำคัญ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือพื้นที่ป่าปัจจุบันในประเทศ รวมทั้งป่าภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่ต่ำกว่าพื้นที่ที่จำเป็นต้องเหลือไว้เป็นป่าต้นน้ำลำธาร และป่าที่ช่วยคงความสมดุลของทรัพยากรกายภาพอื่นๆ ตัวอย่างที่ชัดเจนของพื้นที่ศึกษาก็คือ ผืนป่าขนาดใหญ่ผืนเดียวที่มีอาณาเขตครอบคลุมติดต่อกันถึง 5 จังหวัดคือ จังหวัดฉะเชิงเทรา สระแก้ว ชลบุรี ระยอง และจันทบุรี เป็นผืนป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้ และสัตว์ป่านานาชนิด และถือได้ว่าเป็นป่าดงดิบในเขตพื้นที่ลุ่มต่ำที่เป็นป่าเขียวชอุ่มไม่ผลัดใบ เป็นพื้นที่รอยเชื่อมต่อ (transition) ระหว่างระบบนิเวศภาคกลางกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ดังนั้นผืนป่าในพื้นที่ศึกษาจึงมีความหลากหลายทางชีวภาพ (biodiversity) มากมายพิเศษกว่าป่าอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และยังเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำลำธารหลายสาย เช่น แม่น้ำบางประกง แม่น้ำจันทบุรี แม่น้ำประแสร์ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา ป่าผืนนี้ได้ลดพื้นที่ลงตามลำดับ (แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าในพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือเนื่องจากพระราชดำริ, 2541 –2545) บริเวณพื้นที่รอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่างจังหวัดระยอง และจังหวัดจันทบุรีที่เป็นที่ตั้งของผืนป่า 2 ผืนที่เชื่อมต่อกันได้แก่ ป่าบ้านนา – ทุ่งควายกิน และป่าขุนซ่อง ซึ่งป่าผืนแรกได้รับการประกาศให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติตั้งแต่ปี พ.ศ. 2507 และป่าผืนที่สองได้รับการประกาศจัดตั้งให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติเมื่อปี พ.ศ. 2510 หลังจากที่มีการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติพื้นที่ได้มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ภายใต้เงื่อนไขของนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

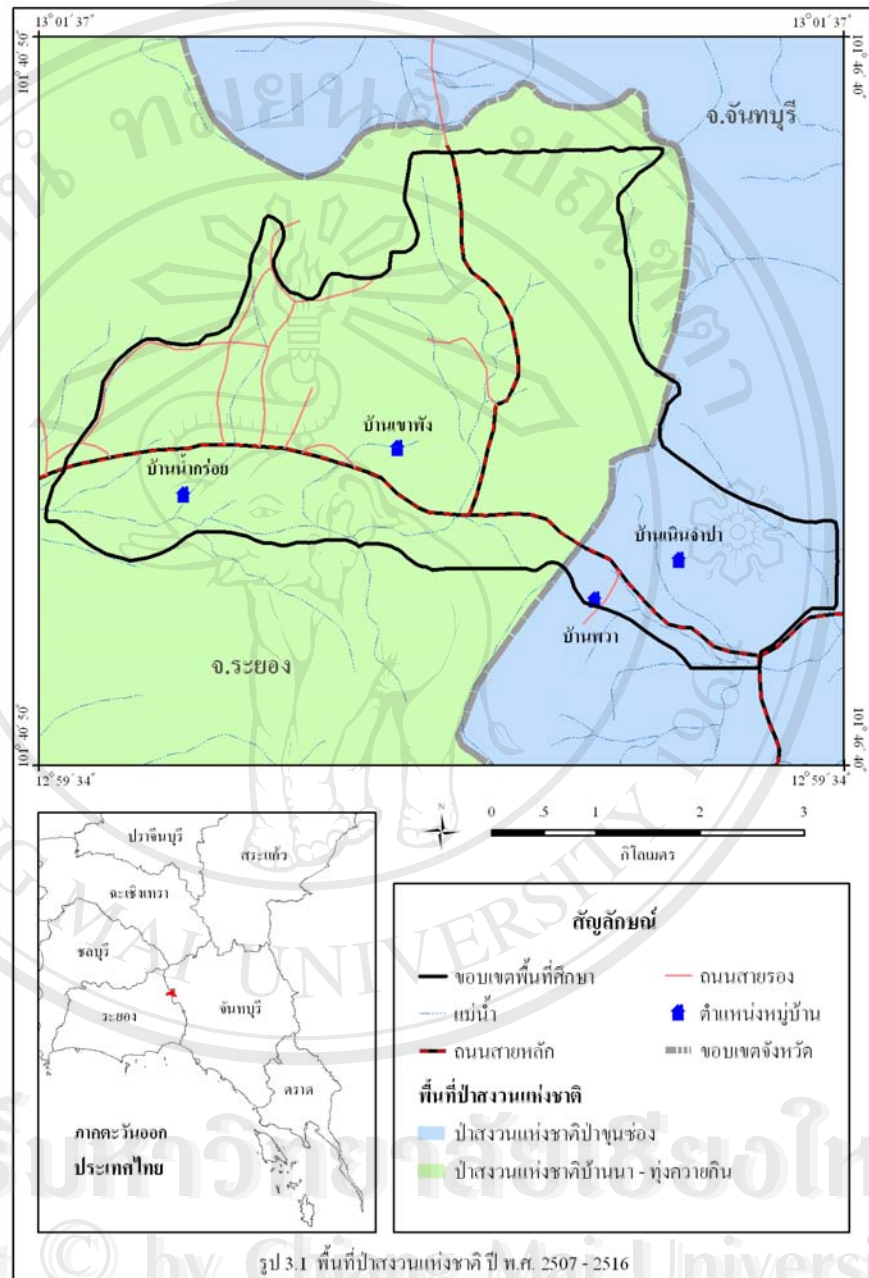
อย่างไรก็ตาม เพื่อได้เรียนรู้และเข้าใจผลกระทบจากแนวทางการอนุรักษ์ และการบริหารจัดการทรัพยากรของรัฐมีผลกระทบต่อประชากร และชุมชนผู้ใช้ประโยชน์ทรัพยากรโดยภาพรวมมากน้อยเพียงใด รุนแรงต่างกันเพียงใดตลอดจนการเคลื่อนไหวต่อรองของชุมชน โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ช่วงเวลาคือ ช่วงที่ (1) การประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าบ้านนา -

ทุ่งควายกิน และป่าขุนช่อง ระหว่างปี พ.ศ. 2507 - 2516 ช่วงที่ (2) การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ เขาชะเมา – เขาวงตั้งแต่ พ.ศ. 2517 – 2534 และช่วงที่ (3) การประกาศเขตจัดการต้นน้ำประแสร์ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนระหว่างปี พ.ศ. 2535 จนถึงปัจจุบัน

3.1 ช่วงที่ (1) การประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าบ้านนา – ทุ่งควายกิน และป่าขุนช่องระหว่างปี พ.ศ. 2507 – 2516

จากนโยบายของรัฐในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1, 2 และ 3 ตลอดจนกฎหมายที่เกี่ยวข้องพบว่า รัฐพยายามทุกวิถีทางที่จะเข้าควบคุมทรัพยากรไว้ด้วยกฎหมายบังคับการใช้ประโยชน์ แต่แล้วกฎหมายกลับกลายเป็นการเอื้ออำนวยให้การใช้ทรัพยากรภายในพื้นที่ป่าเป็นไปอย่างรวดเร็วเพิ่มมากขึ้น โดยศึกษาได้จากพัฒนาการของพื้นที่ในช่วงปี พ.ศ. 2507 – 2516 จากผลของนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสภาพพื้นที่รูป 3.1 ในช่วงระยะเวลาของการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าบ้านนา – ทุ่งควายกิน และป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนช่อง พื้นที่เริ่มถูกควบคุมด้วยกฎหมายทั้ง พ.ร.บ.ป่าไม้ พ.ศ. 2484 พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 และแผนที่ที่ถูกลำมาใช้เป็นเครื่องมือในการแบ่งเขตการปกครอง และเขตแดนของป่าทำให้ผืนป่าถูกแยกออกเป็น 2 ผืน รัฐเริ่มที่จะใช้อำนาจจากนโยบายและกฎหมายเข้าครอบครอง และควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเป็นทางการแล้วโดยการกำหนดขอบเขตของป่า และขอบเขตทางด้านการปกครอง

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่า การประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าบ้านนา - ทุ่งควายกิน เนื่องจากสภาพของพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์อย่างแท้จริง และไม่ปรากฏการเข้าทำประโยชน์ภายในพื้นที่ป่าของชาวบ้าน สภาพของพื้นที่ในขณะนั้นมีความหลากหลายทางชีวภาพมากดังได้กล่าวไปแล้วในข้างต้น หลังจากการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติได้เพียง 2 ปี พื้นที่ก็ได้รับการสัมปทานการตัดไม้ ขุดเจาะน้ำมันยางและเก็บหาของป่า กลุ่มแรกที่เข้ามาในพื้นที่ก็คือ พวกที่ขุดเจาะน้ำมันยาง และติดตามมาด้วยกลุ่มตัดไม้ การตัดไม้เริ่มต้นจากพื้นที่บริเวณด้านทิศตะวันออกที่ติดกับป่าขุนช่องก่อน เพราะบริเวณนั้นมีไม้ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจมาก ได้แก่ ไม้ตะเคียน ไม้มะค่า ไม้ตะแบก เป็นต้น การตัดไม้ในขณะนั้นกระทำได้อย่างรวดเร็วมากเนื่องจากการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย การตัดไม้ขนาดใหญ่ใช้เลื่อยยนต์ ส่วนการชักลากไม้ออกจากป่าใช้รถแทรกเตอร์ การขนย้ายไม้ออกจากป่าใช้รถบรรทุกขนาดใหญ่ ในช่วงเวลาเพียง 2 – 3 ปีทรัพยากรป่าไม้เหล่านั้นได้หมดลง

รูป 3.1 พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2507 - 2516

ลิขสิทธิ์บทความวิจัยนี้เป็นของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright © by Chiang Mai University
 All rights reserved

เหลือเพียงป่าที่ประกอบไปด้วยต้นไม้เล็กๆ เช่น เถาวัลย์ และไม้พื้นล่างต่างๆ ถ้าปล่อยให้ป่านั้นเป็นธรรมชาติโดยป้องกันไม่ให้ถูกรบกวน ป่าก็สามารถพัฒนาตัวของมันเองได้จนกลายเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ต่อไป แต่เหตุการณ์ไม่เป็นเช่นนั้นเพราะพื้นที่ป่าถูกเปิดออก นักเกษตรกรรมแบ่งพื้นที่เป็นแปลงย่อยๆ และใช้เขตธรรมชาติ เช่น ภูเขา ลำธาร เป็นแนวกำหนดขอบเขต และการอ้างสิทธิ หลังจากนั้นก็จะขายที่ดินให้แก่เกษตรกรที่พอจะมีทุน และมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ หรือความสัมพันธ์ส่วนตัว กับกลุ่มตัดไม้

สภาพของพื้นที่ที่ถูกขายต่อให้แก่เกษตรกรยังไม่มีในการทำประโยชน์ใดๆ เพียงแต่มีการถางเป็นทางให้เห็นถึงขอบเขตของพื้นที่เท่านั้น หลังจากที่เกษตรกรได้ที่ดินมาก็จะทำการบุกเบิกพื้นที่ โดยมีพวกนักเกษตรกรรมไม่ให้การสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง ชาวบ้านที่ต้องการที่ดินเริ่มทยอยกันเข้าสู่พื้นที่ ชาวบ้านรับรู้เรื่องการประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ แต่เนื่องจากไม่มีหลักเขต หรือการปักป้ายบ่งบอกถึงการสงวนและรักษาป่าอย่างชัดเจน การรับรู้ของชาวบ้านจึงจำกัดอยู่ที่ความเข้าใจของเขาเองว่า ทรายใดที่ยังมีการตัดไม้อยู่พวกเขาก็มีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้ เพราะการสงวนป่าไว้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารต้องไม่มีการใช้ประโยชน์จากป่าไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดก็ตาม การสงวนและรักษาป่าจะต้องเป็นพื้นที่ที่เป็นภูเขาสูง นั่นคือแหล่งต้นน้ำลำธารที่แท้จริงไม่ใช่พื้นที่ราบที่พวกเขาจับจองเป็นเจ้าของ

ในส่วนของพื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับการประกาศให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติภายหลังจากการสัมปทานการทำไม้ และเก็บหาของป่าก่อน จากการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่า มีการตั้งบ้านเรือนชั่วคราวก่อนการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งชาวบ้านเหล่านั้นเข้ามาอยู่ในขณะที่ป่ายังไม่เสื่อมโทรม สังเกตได้จากทำให้สัมผัสกับเรื่องของการบ้านเรือน ที่ใช้ใบระกำ และใบคันทร่มงหลังคาบ้าน ไม่ได้ใช้หญ้าคาแสดงว่า ในขณะที่ป่ายังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก แต่ปรากฏการณ์เช่นนี้ไม่ได้หมายความว่า ชาวบ้าน ซึ่งอยู่มาก่อนการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าชุมชนจะมีสิทธิในที่ดิน และจากข้อมูลพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนพบว่าชาวบ้านส่วนหนึ่งอพยพมาจากภาคอีสาน และหมู่บ้านใกล้เคียงในเขตจังหวัดจันทบุรี และระยอง ชาวบ้านมีการเข้า-ออก พื้นที่และยังไม่มีมีการย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่อย่างถาวร คือมีลักษณะของประชากรแฝงอยู่ ทำให้ในระหว่างที่กฎหมายให้ออกาสในการยื่นคำร้องขอคัดค้านการประกาศเขตจึงไม่มีส่วนร่วม โดยชาวบ้านยังคงใช้ประโยชน์จากป่าในลักษณะเข้าไปเก็บหาของป่าเพื่อมาบริโภค และถ้าเหลือจากการบริโภคก็จะขายเป็นรายได้เสริมจากการรับจ้างตัดไม้ การปลูกพืชก็จะทำการปลูกข้าวไร่ พืชผักสวนครัวไว้บริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น

ในระยะเวลาต่อมา เมื่อการเกษตรเริ่มมีการขยายตัวภายหลังจากการประกาศเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติได้ประมาณ 1 ปี หมู่บ้านที่อยู่รอบนอกของพื้นที่เริ่มปลูกพืชไร่กันอย่างกว้างขวาง

ตลาดเริ่มขยายตัว และทุนนอกระบบเริ่มเข้ามาสู่หมู่บ้านทำให้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการเพาะปลูกจากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อการค้า พื้นที่ที่ถูกเปิดออกเป็นจำนวนมากเพื่อปลูกมันสำปะหลัง และในระหว่างนี้เองการใช้ประโยชน์จากป่าเริ่มมีการเปลี่ยนไป พื้นที่ภายในป่าเริ่มมีความสำคัญมากกว่าทรัพยากรป่าไม้ ในขณะที่ป่ากำลังที่จะรอการฟื้นตัว แต่ก็ไม่มีโอกาสอีกต่อไปแล้ว พื้นที่ป่าถูกแทนที่ด้วยพืชไร่ และทรัพยากรป่าไม้ก็ถูกเปลี่ยนมือจากการครอบครองของนายทุนมาเป็นชาวบ้านผู้ยากไร้ โดยมีนายทุนคอยให้ความช่วยเหลืออยู่เบื้องหลัง เพราะเนื่องจากเกิดการเกื้อหนุนกัน โดยผ่านทางความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ ในลักษณะอุปถัมภ์การเป็นลูกพี่ลูกน้อง

ถ้าจะพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่า อาจมีความเข้าใจว่ากฎหมายป่าไม้ทั้งสองฉบับไม่มีความศักดิ์สิทธิ์พอที่จะคุ้มครองป่าเอาไว้ได้ แต่ถ้าพิจารณาถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่แล้วจะเข้าใจว่า ความล้มเหลวในการคุ้มครอง ปัญหาจากการแบ่งแยกพื้นที่ป่าด้วยเขตแดนแบ่งแยกอำนาจความรับผิดชอบและ การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ที่มีความล่าช้าไม่ทันต่อเหตุการณ์ ข้อมูลบางอย่างถูกปกปิด และบิดเบือนไม่ตรงกับความเป็นจริง โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไม่เป็นทางการของนายทุนที่ได้รับการสัมปทาน ซึ่งข้อมูลภายในส่วนนี้จะถูกบิดเบือนไปที่ชาวบ้าน โดยชาวบ้านไม่กล้าบอกความจริงต่อเจ้าหน้าที่ โดยเฉพาะเมื่อการทำงานของเจ้าหน้าที่มุ่งไปที่การจับกุมและการปราบปราม ชาวบ้านก็พยายามหลีกเลี่ยงการเข้าไปปฏิสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เพราะเกิดความเกรงกลัว และจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องพบว่า เจ้าหน้าที่ที่ดูแลและคุ้มครองป่านั้น ไม่ได้มีจำนวนน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนของชาวบ้านที่เข้ามาอยู่ในป่าในเวลานั้นและ ถ้าหากมีการอ้างเหตุผลนี้อาจถือว่าเป็นการเบี่ยงเบนประเด็น เพราะจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่า เจ้าหน้าที่ป่าไม้นั้นมีจำนวนมาก แต่มีการแบ่งแยกหน้าที่กันอย่างเอกเทศนี้ไม่ยุ่งเกี่ยวซึ่งกันและกัน เช่น การปลูกป่าเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่เพาะปลูก ส่วนการจับกุมเป็นหน้าที่ของตำรวจป่าไม้ การทำงานของเจ้าหน้าที่ก็จะมีความแตกต่างกัน มีพื้นที่ทำงานที่แบ่งออกด้วยเขตแดนอย่างชัดเจน

การทำงานของเจ้าหน้าที่ปลูกป่าจะต้องเข้ามาสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้าน เพื่อที่จะได้แรงงานสำหรับการปลูกป่าและดูแลป่าที่ปลูกใหม่ เจ้าหน้าที่กลุ่มนี้จึงมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับชาวบ้านเป็นพิเศษ จนทำให้ในบางครั้งชาวบ้านใช้ความสัมพันธ์นี้สร้างเกราะกำบังให้พ้นจากความผิดโดยการใช้อำนาจของรัฐที่เจ้าหน้าที่มีอยู่เป็นส่วนเกื้อหนุนให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ได้ง่ายกว่า ดังที่ปรากฏขึ้นในพื้นที่ของหมู่บ้านน้ำกร่อยจังหวัดระยอง เจ้าหน้าที่ปลูกป่าส่วนใหญ่จะมีการตั้งบ้านเรือนอยู่ภายในพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติอย่างเปิดเผย ซึ่งการกระทำดังกล่าวถือเป็นการสร้างตัวอย่าง ในเมื่อเจ้าหน้าที่ยังอยู่อาศัยและครอบครองพื้นที่ได้อย่างเปิดเผย

แล้วทำไมชาวบ้านจะกระทำบ้างไม่ได้ ชาวบ้านที่ทำงานเป็นลูกจ้างการปลูกป่าในสมัยนั้นได้รับการคุ้มครอง และบางรายก็ได้รับที่ดินทำกินเป็นการตอบแทน ถึงแม้ว่าการทำงานของเจ้าหน้าที่อีกฝ่ายหนึ่งเป็นตำรวจป่าไม้จะมีการจับกุมชาวบ้านที่บุกเบิกที่ดินทำกินภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติอยู่อย่างต่อเนื่อง แต่การที่เจ้าหน้าที่ไม่ชำนาญในพื้นที่และประกอบกับการเข้าไปจับกุมนั้นยากลำบากกว่าจะถึงพื้นที่ชาวบ้านก็รู้ตัวก่อน เนื่องจากเสียงของรถยนต์ และการให้สัญญาณของชาวบ้าน เช่น การจุดพลุ ประทัด ยิงปืนซึ่งทำให้ชาวบ้านสามารถที่จะหลบหนีไปก่อนที่เจ้าหน้าที่จะไปถึง การทำงานของเจ้าหน้าที่มักจะต้องการจับตัวชาวบ้านในขณะที่ทำการบุกเบิกและปลูกพืชไร่ให้ได้ เพราะจะเกิดการจําานต่อหลักฐาน ส่วนการบุกเบิกที่ดินในขณะนั้นก็จะเริ่มต้นจากพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลจากเส้นทางที่รถไม่สามารถที่จะเข้าถึงได้ และถ้าจะทำการสังเกตจากภายนอกพื้นที่ ก็จะพบเพียงป่าที่เสื่อมโทรมจากการสัมปทานการตัดไม้ แต่ไม่พบพื้นที่ที่บุกเบิกและปลูกพืชไร่ การเข้าจับกุมต้องจอดรถไว้ และเดินเท้าเข้าไปยังพื้นที่ ซึ่งเจ้าหน้าที่จะมีความเสี่ยงสูง ถึงแม้ว่าการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์จะไม่พบการปะทะกันอย่างรุนแรงระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชาวบ้านก็ตาม และพื้นที่ในขณะนั้นยังเต็มไปด้วยไข้มาลาเรีย การเข้าไปค้างคืนในพื้นที่จึงมีความเสี่ยงต่อการเป็นไข้ป่าสูง เจ้าหน้าที่ทุกคนจึงหลีกเลี่ยงการเข้าไปค้างคืนในพื้นที่เสี่ยง

เมื่อชาวบ้านถูกจับกุมกำนันและผู้ใหญ่บ้านจะเข้าไปเจรจาไกล่เกลี่ยของกำนัน และผู้ใหญ่บ้านซึ่งปรากฏในชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 ชุมชน ทำให้การจับกุมชาวบ้านในแต่ละครั้งส่วนใหญ่ไม่มีการดำเนินคดีฟ้องร้องต่อศาลเพื่อให้ได้รับการลงโทษอย่างเด็ดขาด มีการตกลงกันได้ภายในพื้นที่ระหว่างตำรวจป่าไม้กับชาวบ้านที่ถูกจับ โดยมีนักการเมืองท้องถิ่นเป็นผู้เจรจาไกล่เกลี่ย และนายทุนใช้เงินจ่ายค่าปรับตามที่เจ้าหน้าที่เรียกเรื่อง จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจะเห็นได้ว่ากฎหมายก็ยังคงมีความศักดิ์สิทธิ์ เพียงแต่ในขั้นตอนของการปฏิบัติไม่ได้ขึ้นอยู่กับกฎข้อบังคับภายในกฎหมายแต่เพียงอย่างเดียว ต้องมีการพิจารณาถึงส่วนประกอบทางด้านอื่นๆ ควบคู่ไปด้วยโดยเฉพาะ ระบบอุปถัมภ์ และการเข้ามาแทรกแซงของอำนาจทางการเมือง

กฎหมายป่าไม้ยังมุ่งไปที่การเข้าควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชาวบ้านผู้ยากไร้ต่อไป และการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะดำเนินการ ในขณะที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไม่เป็นทางการทำให้พื้นที่ป่าที่สมบูรณ์ได้รับความเสียหาย และเสื่อมโทรมจนกระทั่งยากที่จะทำการฟื้นฟูให้กลับฟื้นคืนมาได้โดยง่าย นั่นคือวาทกรรมที่รัฐพยายามที่จะใช้กดดันชาวบ้านไม่ให้สามารถที่จะอยู่ร่วมกับป่าได้ การเข้าครอบครองพื้นที่ และการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไม่เป็นทางการของชาวบ้านที่กฎหมายไม่เคยให้โอกาส และการแบ่งปันผลประโยชน์ยังเป็นเรื่องที่ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติก็ยังคงเป็นตำนานเล่าขานถึงความอุดมสมบูรณ์ แต่การฟื้นฟูให้กลับมาเป็นป่าต้นน้ำลำธารเป็นเสมือนภาพของความฝันที่ยังมา

ไม่ถึงนอกเสียจากการยอมรับว่า รัฐไม่สามารถที่จะคุ้มครองและดูแลผืนป่าได้โดยลำพัง และขาดการให้ความสำคัญกับชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ป่าเป็นเรื่องที่สมควรที่จะได้รับการทบทวน

ชุมชนเริ่มก่อกำเนิดขึ้นภายในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีการควบคุมอย่างเคร่งครัดด้วยกฎหมาย แต่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติไม่ได้เป็นอุปสรรคในการใช้ประโยชน์จากป่า หรือแม้แต่การเข้าทำประโยชน์และครอบครองพื้นที่ป่าแต่อย่างใด ป่าสงวนก็เหมือนกับพื้นที่ป่าทั่วไปที่รัฐนำมาหาผลประโยชน์กับนายทุนผู้มั่งคั่ง การเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ถึงแม้จะไม่เป็นทางการต้องมีการหลบซ่อนตัวบ้างเพื่อไม่ให้ถูกจับกุม ก็เฉพาะเวลาที่ตำรวจป่าไม่ออกตรวจซึ่ง 1 ปีก็จะมีเพียง 2-3 ครั้ง การเปิดพื้นที่ของชาวบ้านเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป ปีละประมาณ 2-3 ไร่ เพราะใช้แต่แรงงานคน การเกิดขึ้นและการเคลื่อนไหวของชุมชนในช่วงระยะเวลา นี้ จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชน จะเห็นได้ว่า ความเป็นชุมชนได้เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการแล้ว และเมื่อนำนิยามความหมายของชุมชนจากแนวความคิดเรื่องของชุมชนที่ได้ให้ไว้ การก่อกำเนิดของชุมชนนั้นมีลักษณะของกลุ่มคนที่มีความต้องการในทรัพยากรที่แตกต่างกันรวมตัวกันอยู่ภายในพื้นที่เดียวกัน มีการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน อยู่กันเป็นพวกพ้องมีหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ และยังไม่ได้รับการพัฒนาจากรัฐ แต่ชุมชนก็สามารถอยู่อาศัยภายในพื้นที่ได้จากการช่วยเหลือตนเอง ในแต่ละครอบครัวจะดูแลสมาชิกภายในครอบครัวและพวกพ้องให้สามารถอยู่อาศัยภายในพื้นที่ได้อย่างไม่ยากลำบากนัก

ถ้าพิจารณาถึงความจำเป็นขั้นพื้นฐานที่ชุมชนมีก็นับได้ว่า เพียงพอสำหรับการดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายภายในพื้นที่ป่า ถนนมีลักษณะเป็นทางแคบๆ ที่รถขนซุงสามารถใช้เข้าออกได้ น้ำก็ใช้น้ำจากลำธารที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เชื้อเพลิง วัสดุในการสร้างบ้านเรือน อาหาร ยารักษาโรค ก็ได้จากป่า ในระยะเริ่มแรกอาจจะต้องมีการกักตุนเสบียงอาหารจำพวกเครื่องใช้ภายในครัวและข้าวสาร แต่ต่อมาไม่นานชาวบ้านก็เริ่มที่จะปลูกข้าวไร่สำหรับบริโภคภายในครัวเรือน รัฐไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเข้าไปพัฒนาพื้นที่พวกเขาที่สามารถอยู่ได้ด้วยทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเหลือเฟือในป่า ถึงแม้ในขณะนั้นชุมชนจะได้รับผลกระทบจากกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้องแล้วก็ตาม แต่ความยากจนสอนให้ชาวบ้านมีความอดทนไม่ย่อท้อต่อการคุกคามจากอำนาจรัฐและใช้แรงงานในการแลกเปลี่ยนให้ได้มาซึ่งการได้อยู่อาศัยและทำประโยชน์ภายในพื้นที่ แทนไม่น่าเชื่อว่า ชุมชนบ้านพวกเขาจะไม่เคยมีความต้องการที่จะเข้าครอบครองเป็นเจ้าของพื้นที่ แต่ขอเพียงแค่อาศัยและใช้ประโยชน์ในพื้นที่เท่านั้น แต่สำหรับชุมชนที่เหลืออีก 3 ชุมชนได้แก่ บ้านน้ำกร่อย เขาพังจังหวัดระยอง บ้านเนินจำปา จังหวัดจันทบุรีต่างพยายามทุกวิถีทางที่จะต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิการครอบครองเป็นเจ้าของที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย จนกระทั่งชุมชนได้กลายเป็นชุมชนอย่างเป็นทางการ รัฐเริ่มพลิกบทบาทการทำงานใหม่ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขถูกส่งเข้ามาในพื้นที่เพื่อ

ดูแลปัญหาเกี่ยวกับเรื่องการระบาดของไข้มาลาเรียและสุขอนามัยภายในชุมชน ต่อมาก็เป็นเจ้าหน้าที่จากการศึกษานอกโรงเรียน ครูอาสาถูกส่งเข้ามายังพื้นที่ ตามมาด้วยเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนและเกษตร ต่อมามีการเข้ามาของนักการเมืองในระดับชาติในเวลาที่มีการหาเสียงโดยใช้เรื่องของการพัฒนาระบบสาธารณสุขประการอัน ได้แก่ การพัฒนาปรับปรุงถนนสายหลักโดยการปรับปรุงผิวหน้าของถนนให้สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้สะดวกขึ้น โดยผ่านมาจากผู้ที่มีอิทธิพลในท้องถิ่นของชุมชนบ้านน้ำกร่อย และชุมชนบ้านเขาพังในจังหวัดระยอง ส่วนในพื้นที่ของชุมชนบ้านพวา และชุมชนบ้านเนินจำปาในจังหวัดจันทบุรีนั้น นักการเมืองระดับชาติ และนักการเมืองส่วนท้องถิ่นจะมุ่งไปที่การวิ่งเต้นเกี่ยวกับเรื่องของการออกเอกสารสิทธิในที่ดินที่ชาวบ้านเป็นเจ้าของอย่างไม่เป็นทางการให้เป็นการถือครองที่ถูกต้องตามกฎหมาย ส่วนในเรื่องของระบบสาธารณสุขประการจะไม่ค่อยได้รับความสนใจอย่างเท่าที่ควร ชาวบ้านจึงช่วยกันพัฒนาเส้นทางอยู่อย่างต่อเนื่อง

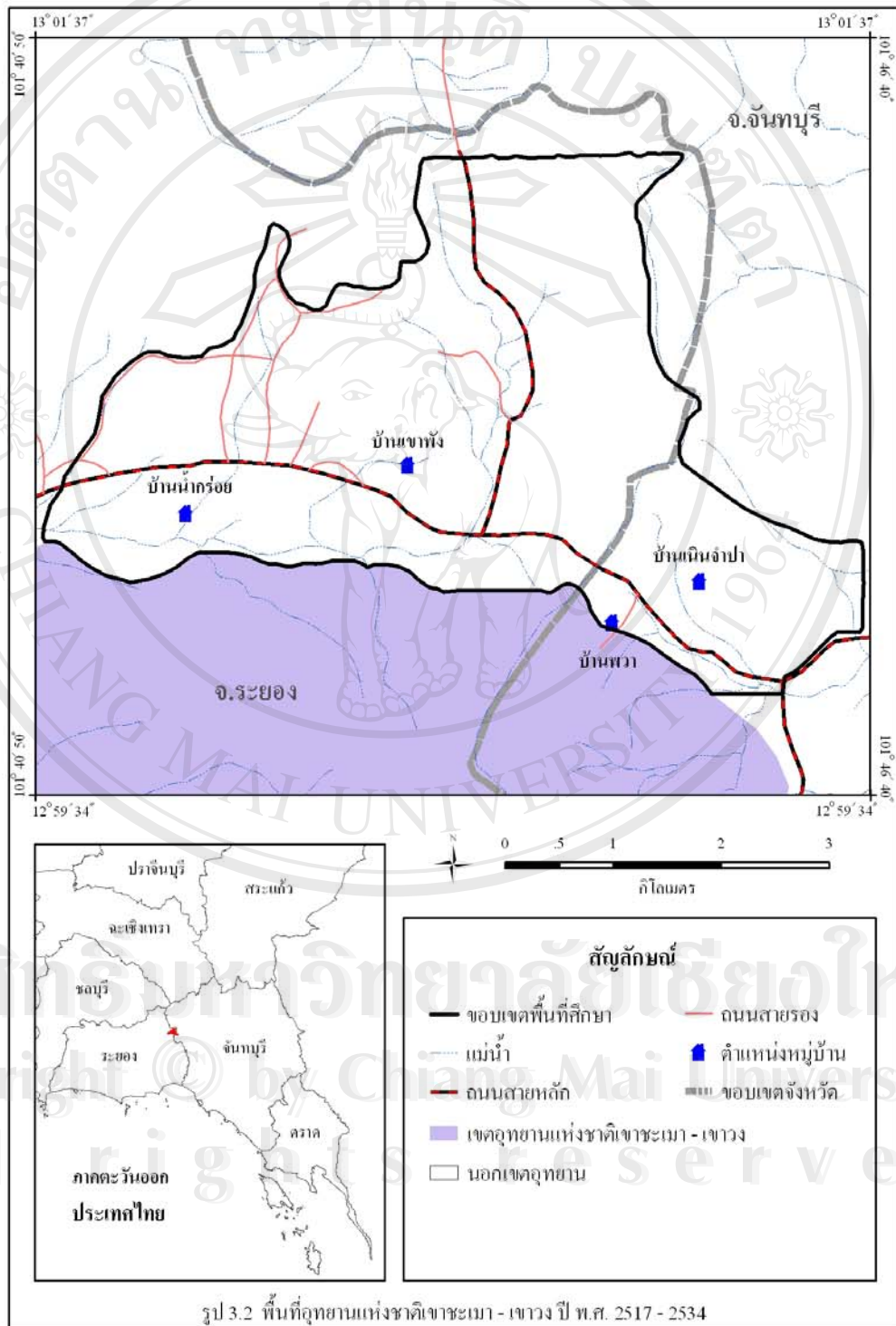
ในระหว่างนั้นยังไม่มีโครงการใดๆ มากนักที่เข้ามาในชุมชน โครงการที่ทำให้ชุมชนเกิดความเคลื่อนไหวมากที่สุดคือ โครงการฟื้นฟูป่า การปฏิบัติงานภายในชุมชนคือการจ้างแรงงานให้ชาวบ้านไปช่วยปลูกป่าภายในพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติป่าบ้านนา – ทุ่งควายกิน ซึ่งมีพื้นที่กว้างขวางมาก การปลูกป่าภายในพื้นที่เป็นการปลูกไม้โตเร็ว ได้แก่ กระถิน ประดู่ ฯลฯ ภายในพื้นที่ที่ยังไม่ได้ทำประโยชน์ แต่ถูกชาวบ้านจับจองเป็นเจ้าของอย่างไม่เป็นทางการเรียบร้อยแล้ว และเมื่อชาวบ้านเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ ไม้โตเร็วเหล่านั้นก็จะถูกตัดฟันไปสร้างที่อยู่อาศัยบ้าง เพล่าถ่านบ้าง แล้วแต่ความปรารถนาของแต่ละบุคคล ถ้าจะถามว่าทำไมเจ้าหน้าที่ไม่เข้าจับกุมชาวบ้านที่กระทำการเหล่านั้นถ้าได้ศึกษาข้อมูลอย่างละเอียดก็จะพบว่า เจ้าหน้าที่ไม่เคยพบเห็นการเข้าทำลาย แต่พบหลังจากที่ทำลายเสร็จสิ้นแล้ว และมีพืชไร่ปลูกอยู่โดยไม่อาจรู้ได้ว่าเจ้าของเป็นใคร เพราะไม่มีข้อมูลทางด้านที่ดิน เนื่องจากยังอยู่ในระหว่างรอการสำรวจ และจัดทำแผนที่ดิน ประกอบกับการเข้าจับกุมในแต่ละครั้ง ถ้าได้ผู้ต้องหาจะมีการเจรจาไกล่เกลี่ยกันภายในพื้นที่ เมื่อมีการจ่ายค่าเสียหายเรื่องต่างๆ ก็ไม่สามารถที่จะดำเนินการต่อได้อีก

ในช่วงระยะเวลานั้นไม่มีองค์กรเอกชน เข้ามาเพราะปัญหาเกี่ยวกับเรื่องของความมั่นคงของประเทศ ประกอบกับชุมชนยังอยู่ระหว่างการควบคุมดูแลจากเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างเข้มงวด โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ชาวบ้านไม่เคยให้ความไว้วางใจที่จะให้ข้อมูล และเรื่องราวที่เป็นความจริง เพราะนั่นหมายถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับผลประโยชน์ที่ชาวบ้านได้รับ จากการใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ป่าได้อย่างไม่มีเงื่อนไข เพราะถ้าเจ้าหน้าที่เหล่านี้มีข้อมูลเชิงลึกของชุมชนก็จะพยายามใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการจับไล่ และลิดรอนสิทธิผลประโยชน์ที่ชุมชนพึงจะได้รับเพียงเพื่อฟื้นฟูป่าในแบบที่ชุมชนไม่สามารถได้รับผลประโยชน์

นโยบายการจัดการทรัพยากรจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 - 3 เป็นตัวกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรในภาพรวม และมุ่งไปสู่การเร่งฟื้นฟูป่าต้นน้ำที่ได้รับความเสียหายจากการสัมปทานการตัดไม้ โดยการเร่งการขยายพื้นที่อนุรักษ์ และอัตราค่าจ้างเจ้าหน้าที่เข้าไปดูแลรักษา โดยให้อำนาจทางกฎหมายจากการประกาศ พ.ร.บ. ป่าไม้ปี พ.ศ. 2484 และ พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติปี พ.ศ. 2507 ช่วยให้อำนาจในการจัดการทรัพยากรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยที่เนื้อหาความสำคัญของกฎหมายช่วยในการควบคุมทรัพยากร และการจำกัดการเข้าถึงของกลุ่มคน โดยกำหนดกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ภายในพื้นที่อนุรักษ์ต้องอยู่ในการอนุญาตของเจ้าหน้าที่เท่านั้น การเข้าถึงทรัพยากรอย่างไม่เป็นทางการจะมีบทลงโทษที่ระบุไว้ในกฎหมายแต่ละฉบับ การเปลี่ยนแปลงระบอบการจัดการทรัพยากรมีผลมาจากนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องที่ทำให้พื้นที่และชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองส่วนเรื่องของวัฒนธรรม

3.2 ช่วงที่ (2) การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา – เขาวง ช่วงปี พ.ศ. 2517 – 2534

ในขณะที่ทรัพยากรป่าไม้กำลังหมดไป มีการปรับเปลี่ยนวิธีการอนุรักษ์จากการประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติมาเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ทั้งพื้นที่และชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด พื้นที่ด้านทิศใต้ของหมู่บ้านเดิมเคยเป็นป่าสัมปทาน แต่ยังไม่ได้มีการตัดไม้ออก เมื่อมีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา – เขาวง ดังรูป 3.2 การให้สัมปทานการตัดไม้ถูกระงับ ทำให้กลุ่มตัดไม้ต้องออกจากพื้นที่ไป ส่วนชาวบ้านที่มีที่ดินทำกินอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติบริเวณพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าบ้านนา – ทุ่งควายกินเดิม ได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมากจากความเข้มงวดในการบังคับใช้กฎหมาย ชาวบ้านพยายามที่จะทำหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง เพื่อร้องเรียนการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทับที่ทำกินของชาวบ้าน แต่มีคำสั่งห้ามไม่ให้มีการเขตกรรม และห้ามการสร้างที่พักอาศัย ส่วนที่มีอยู่แล้วก็ห้ามปรับปรุงใหม่ ห้ามมีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ดังกล่าว ผวก ข และมีการตั้งหน่วยพิทักษ์ฯ อุทยานแห่งชาติขึ้นเพื่อคอยสอดส่องพฤติกรรมของชาวบ้านทั้งในและนอกชุมชน แต่จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านน้ำกร่อย บ้านเขาพัง จังหวัดระยอง บ้านพวา จังหวัดจันทบุรี ชาวบ้านตัดสินไม่ออกไปจากพื้นที่ ภายในพื้นที่มีการปรับเปลี่ยนโดยห้ามปลูกไม้ผลยืนต้น ได้แก่ ยางพาราและมะม่วงหิมพานต์ แทนการปลูกพืชไร่ เพราะเจ้าหน้าที่มักจะเข้าไปจับกุมชาวบ้านที่ทำการเขตกรรม จนการไถพรวนพื้นที่ด้วยแทรกเตอร์นั้นทำไม่ได้ มีชาวบ้าน

หลายครอบครัวในหมู่บ้านน้ำกร่อย จังหวัดระยองออกมาซื้อที่ดินเพื่อปลูกบ้านพักอาศัยภายนอกเขต และเข้ามาทำมาหากินภายในเขตอุทยานแห่งชาติ

แต่ถึงอย่างไร กฎหมายก็ยังคงมีช่องว่าง เพราะเนื่องจากการให้อำนาจกับเจ้าหน้าที่ ดังนั้น การปรับเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ในระดับผู้บริหารบ่อยครั้งมีผลต่อความตึงหย่อนของการบังคับใช้กฎหมาย ในขณะที่ชาวบ้านรอผลผลิตจากไม้ผลก็มีการเข้าไปหาของป่าในพื้นที่อุทยานแห่งชาติมาขาย ประกอบกับเจ้าหน้าที่ที่เข้ามาประจำในหน่วยย่อยก็มักจะเป็นชาวบ้านหรือที่อยู่ในพื้นที่ ดังนั้นแทนที่จะเป็นการควบคุมกลับกลายเป็นการหาข่าวให้ชาวบ้านคอยรับมือกับฝ่ายเจ้าหน้าที่ป่าไม้ แต่จากการสัมภาษณ์ ชาวบ้านจะไม่เลือกการปะทะกับเจ้าหน้าที่ แต่จะเป็นการรอรอระยะเวลาการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารจนกระทั่งผลไม้ที่ปลูกไว้ได้ผลผลิต

ในปี 2534 เริ่มมีสัตว์ป่าเข้ามาทำลายพืชผลทางการเกษตรของชาวบ้านอยู่ต่อเนื่อง แต่ก็ไม่ได้สร้างความเสียหายมากนัก ชาวบ้านรู้จักวิธีการจัดการกับสัตว์ป่าและได้บอกเล่าเรื่องราวเหล่านี้ให้เจ้าหน้าที่ได้รับทราบ แต่ปัญหาที่ไม่ได้รับการแก้ไข จนกระทั่งกลายเป็นปัญหาหรือร้องขอการประทุขึ้นอย่างรุนแรง การปลูกไม้ผลประเภท ทุเรียน มังคุด เงาะ เป็นไม้ผลที่ต้องมีการดูแลรักษาเป็นอย่างดีโดยเฉพาะเรื่องการให้น้ำ ใส่ปุ๋ย การกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช จากการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่าภายในพื้นที่ไม่มีการชลประทาน การใช้น้ำในภาคการเกษตรยังคงต้องพึ่งพิงน้ำฝนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนเกษตรกรที่ทำสวนผลไม้ต้องมีการขุดสระภายในพื้นที่ของตนเอง เพื่อที่จะใช้น้ำได้อย่างเพียงพอสำหรับสวนผลไม้ เกษตรกรที่มีที่ดินอยู่ภายในเขตของอุทยานแห่งชาติมีความยากลำบากมาก เพราะเจ้าหน้าที่ไม่อนุญาตให้มีการขุดสระภายในพื้นที่อุทยานแห่งชาติอย่างเด็ดขาด ส่วนในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติก็มีการยึดหยุ่นให้ในบางกรณี จนกระทั่งชุมชนบ้านน้ำกร่อย จังหวัดระยองเกิดการเคลื่อนไหว มีการรวบรวมรายชื่อผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน แล้วยื่นให้สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยทับมอญไปเจรจาต่อรองกับป่าไม้ กิ่งอำเภอเขาชะเมา จนสามารถที่จะขยายบ่อเดิมได้ แต่ห้ามมีการขุดสระน้ำขึ้นใหม่ การขุดสระในแต่ละครั้งจะต้องอยู่ในการควบคุมของเจ้าหน้าที่โดยตลอด จากการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องของการชลประทานภายในพื้นที่พบว่า ไม่มีการขุดสระน้ำเพื่อการเกษตรมาก่อน เพราะในระยะเริ่มแรกเกษตรกรปลูกพืชไร่ได้แก่ มันสำปะหลังที่มีความต้องการน้ำน้อย การขุดบ่อก็เป็นเพียงบ่อดินที่ใช้น้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคเท่านั้น ในช่วงระยะเวลานี้มีเกิดการให้สินบนกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อที่จะขุดสระน้ำ นอกจากปัญหาเรื่องของการน้ำแล้วการทำสวนผลไม้ยังมีการใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืช และวัชพืชอยู่อย่างต่อเนื่องซึ่งจะบั่นทอนความสมบูรณ์ของระบบนิเวศของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา – เขาวง

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ศึกษาทำให้เห็นถึงเงื่อนงำของกฎหมายและนโยบายที่ไม่อยู่ในทิศทางที่ถูกต้อง การกำหนดนโยบายของรัฐไม่ได้ช่วยให้ปัญหาความขัดแย้งลดลง ชำร่วยยังช่วยเพิ่มปัญหาให้ทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเรียกร้องให้ชาวบ้านออกมาช่วยกันดูแลผืนป่าที่เหลืออยู่ เพื่อให้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารในขณะเดียวกันรัฐได้นำพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติเขาสะเมมา - เขาวงด้านทิศตะวันออกที่ติดกับบ้านน้ำใสเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยว เพราะมีน้ำตกที่สวยงามดึงดูดนักท่องเที่ยว มีการก่อสร้างสำนักงานบ้านพักนักท่องเที่ยว ลานจอดรถ ทางเดินเท้า และมีการเก็บค่าธรรมเนียมในการเข้าชมโดยที่ชาวบ้านไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมเลย แต่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอ้างว่า การท่องเที่ยวจะทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น ซึ่งไม่เป็นความจริงชาวบ้านรู้เพียงว่า รัฐใช้ประโยชน์ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติได้แต่ทำไมชาวบ้านถึงทำไม่ได้

การเก็บหาของป่าในช่วงระยะเวลานี้สร้างความเสียหายให้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพ และความสมบูรณ์ของระบบนิเวศของพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติเป็นอย่างมาก การเข้าไปหาของป่าของชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และร้ายแรงที่สุดก็คือการ โคนต้นไม้เพื่อเก็บผลผลิต ทั้งสำรอง สะตอ กฤษณา ฯลฯ ถูกโค่นต้นไม้เพื่อเก็บผลผลิตจนไม่หลงเหลืออยู่อีกต่อไป กล้วยไม้ป่า มะพร้าวสีดาถูกเก็บหา ขุดนำออกไปขายให้กับพ่อค้าที่อยู่ในเมือง และบางรายก็เข้ามารับซื้อถึงพื้นที่ เนื่องจากเคยเข้ามาเห็นความสวยของพันธุ์ไม้จากการเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติ ประกอบกับพื้นที่ป่าที่เป็นธรรมชาติมีน้อยลง คนในเมืองต่างโยกย้ายมาอาศัยที่นั่นจึงพยายามทำให้บ้านของตนเองมีการจำลองความเป็นธรรมชาติเอาไว้ภายในบ้าน งานทางด้านภูมิทัศน์เริ่มเข้ามามีบทบาทโดยการนำธรรมชาติเข้าไปจำลองไว้ในเมือง

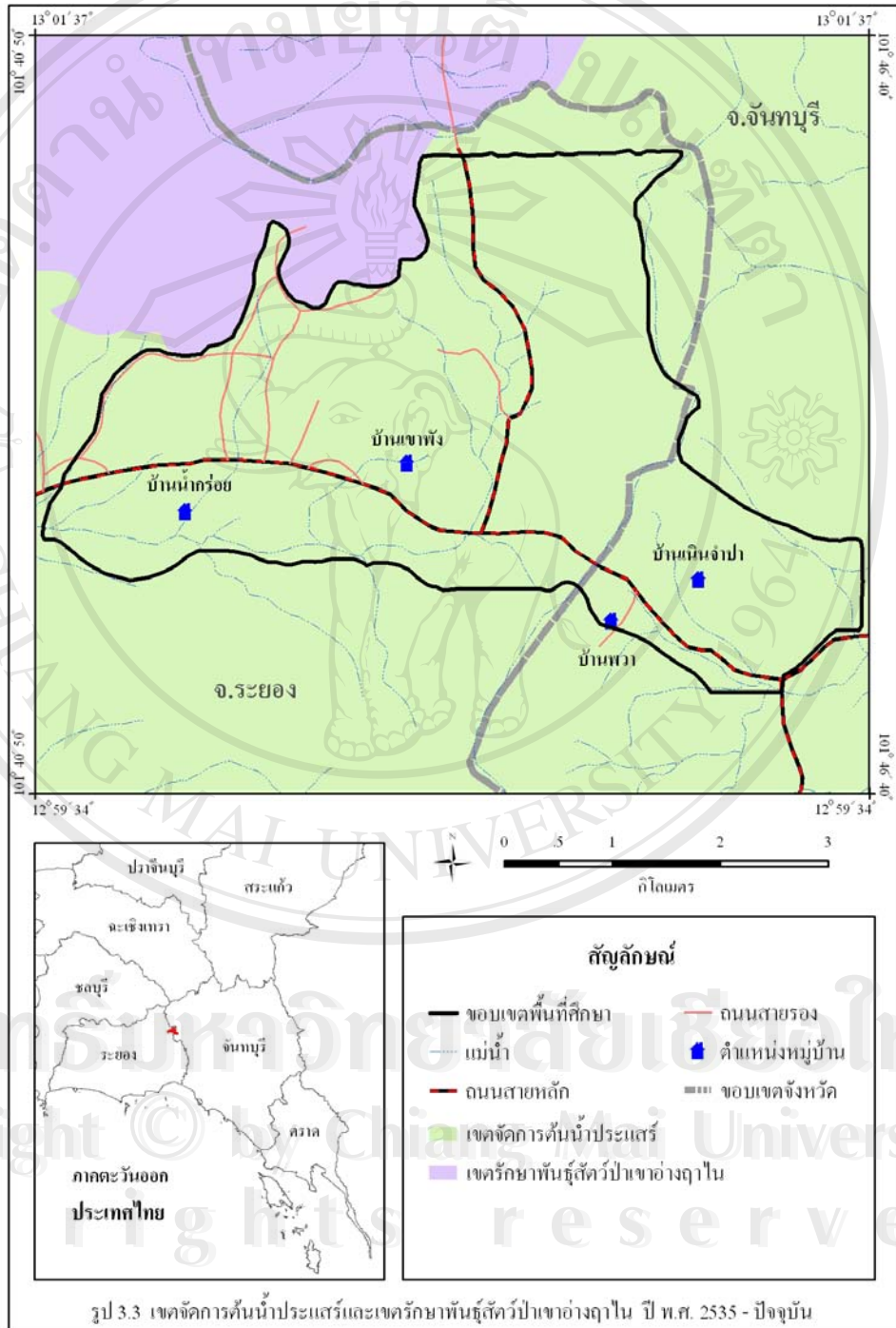
สำหรับพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติทั้ง 2 แห่งคือ ป่าสงวนแห่งชาติป่าบ้านนา – ทุ่งควายกิน และป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนซ่องเริ่มมีการเข้ามาของผู้ที่มีอิทธิพลหรือชาวบ้านเรียกว่า “นักเกรง” เกิดการแย่งชิงพื้นที่กันอย่างหนัก ในบริเวณป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนซ่อง ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนบ้านพวา และบ้านเนินจำปา เกิดการฆ่า กำนัน ผู้ใหญ่บ้านจนเป็นที่เลื่องลือว่าตำบลพวาใช้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านปลีอง การเข้ามาจับจองที่ดินจะต้องซื้อผ่านนักเกรง และผู้ที่มีที่ดินอยู่ก่อนแล้วจากการบุกเบิกในตอนต้น นักเกรงคุมไม้ก็จะเข้าไปข่มขู่หรือถึงกับเอาชีวิตเพื่อให้ได้ที่ดิน เกิดการหลังไหลของผู้คนทั่วทุกสารทิศเข้ามาซื้อที่ดินทำกิน โดยเฉพาะคนในแถบภาคอีสาน หลังจากที่ดินซื้อแล้วก็จ้างชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่บุกเบิกให้สามารถทำประโยชน์ได้แล้วจึงค่อยอพยพเข้ามาอยู่เป็นการถาวร ในช่วงระยะแรกยังมีการเข้าจับกุมของตำรวจป่าไม้ แต่ก็ไม่ได้มีการฟ้องศาล ส่วนใหญ่จะตกลงกันได้ในพื้นที่ เพราะได้รับความช่วยเหลือจากผู้ที่มีอิทธิพล จนพื้นที่ป่าได้กลายเป็นที่ไร่ที่สวน รัฐไม่อาจป้องกันทรัพยากรที่อยู่ภายในพื้นที่อุทยานแห่งชาติก็ร่อยหรอลงทุกขณะ

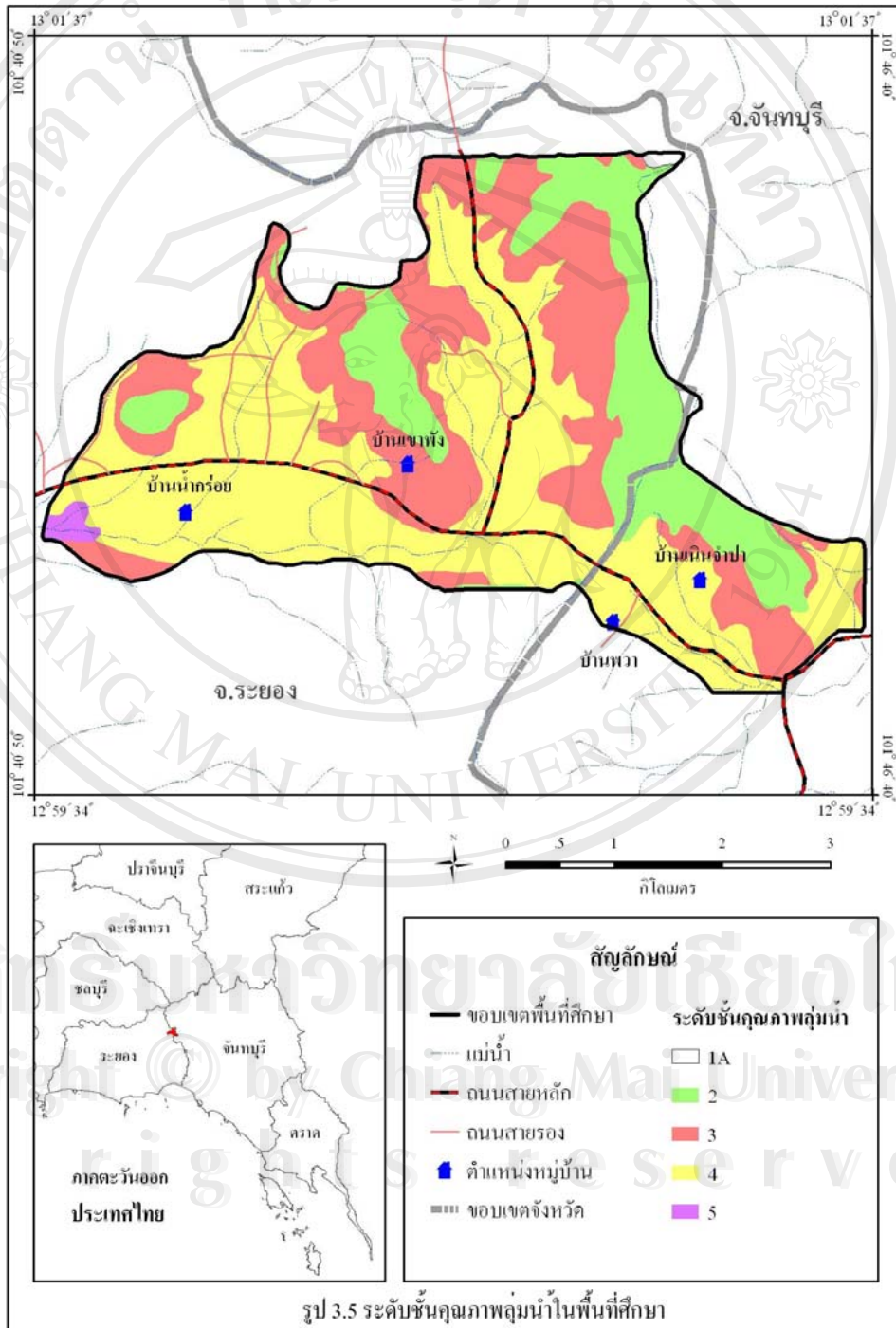
ถึงแม้ว่าจะมีเจ้าหน้าที่คอยสอดส่องตรวจตราอย่างต่อเนื่อง แต่บทลงโทษผู้กระทำความผิดก็ถูกลดหย่อนโดยเจ้าหน้าที่ ในระยะเวลานี้มีนายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดินภายในเขตของป่าสงวนแห่งชาติทั้งสองแห่ง นายทุนเหล่านี้ใช้พื้นที่หลายร้อยไร่ทำการเกษตร พื้นที่ขนาดใหญ่ได้รวมเอาแหล่งน้ำ ภูเขาเตี้ยๆ เส้นทางรถเข้าออกดั้งเดิมบางแห่งถูกนายทุนปิดกั้นเป็นทางส่วนบุคคลชาวบ้านไม่อาจที่จะใช้ได้ ตลอดจนลำธารน้ำตามธรรมชาติถูกขุดเป็นฝายกั้นน้ำเอาไว้ใช้สำหรับสวนผลไม้ ทำให้น้ำในลำธารไม่สามารถที่จะไหลลงมาให้ชาวบ้านกินและใช้ได้ดังเดิม เหตุการณ์นี้ได้เกิดขึ้นภายในเขตของชุมชนบ้านน้ำกร่อย จังหวัดระยอง นอกจากนี้ รัฐเริ่มที่จะเข้ามาจัดการกับที่ดินภายในเขตพื้นที่อนุรักษ์โดยการให้ชาวบ้านไปแจ้งจำนวนพื้นที่ที่อยู่ในความครอบครอง แล้วเริ่มทำการเก็บภาษีที่ดินในช่วงระยะเวลานี้เป็นช่วงที่รัฐกระจายความเจริญมาสู่ชนบท ทำให้เส้นทางสายหลักถูกพัฒนาขึ้น มีการปรับปรุงถนนให้รถยนต์สามารถวิ่งสวนกันได้ในชุมชนทั้ง 4 ก็มีการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการอย่างครบครัน พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติทั้งสองนอกจากจะมีชุมชนเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการแล้ว ยังมีการสร้างสำนักสงฆ์ โรงเรียน และสถานีอนามัย ชุมชนเริ่มมีไฟฟ้าใช้ ถึงแม้จะยังไม่ครบทุกครัวเรือนก็ตาม มีการเลือกตั้ง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และรัฐเริ่มให้โอกาสในการขยายกำลังการผลิตโดยการนำทุนในระบบเข้ามาให้เกษตรกร ระยะเวลาที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้มีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ใหม่ ไม่ได้เข้ามาจับกุมดังที่เคยเป็นมา แต่จะเป็นการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับเรื่องของการอนุรักษ์ โดยการฝึกอบรมราษฎรอาสาพิทักษ์ป่า ในระยะแรกของโครงการเน้นไปที่ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ ต่อมาก็เป็นชาวบ้านโดยชาวบ้านที่เข้าฝึกอบรมทุกคน จะต้องคอยสอดส่องดูแลพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่ไม่ให้ถูกทำลาย ชาวบ้านที่ได้รับการฝึกอบรม เปรียบเสมือนเหยี่ยวข่าวที่คอยเป็นหูเป็นตาให้กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการดูแลพฤติกรรมของชาวบ้าน แต่เหตุการณ์เกี่ยวกับเรื่องของทรัพยากรยังไม่หมดแต่เพียงเท่านี้ยังมีพัฒนาการที่น่าสนใจในช่วงต่อไปอีกมาก

3.3 ช่วงที่ (3) การประกาศเขตจัดการต้นน้ำประแสร์และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ในช่วง

ปี พ.ศ. 2535 – ปัจจุบัน

พัฒนาการของพื้นที่ศึกษาในช่วงที่ (3) (รูป 3.3) หลังจากทรัพยากรทุกอย่างถูกควบคุมทั้งป่าไม้ ที่ดิน น้ำ และสัตว์ป่า แต่วิถีชีวิตของชาวบ้านในช่วงระยะเวลานี้ก็เริ่มที่จะมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก เพราะผลไม้ที่ปลูกไว้เริ่มที่จะให้ผลตอบแทนทั้งอาหาร เชื้อเพลิง และไม้ใช้สอยนามาจากสวนผลไม้ที่ชาวบ้านปลูกสร้างขึ้น ชาวบ้านสามารถที่จะพึ่งพิงทรัพยากรที่พวกเขาเป็นเจ้าของได้แล้ว และทรัพยากรที่อยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ก็ร่อยหรอลงจนไม่คุ้มกับการเสี่ยงในการถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้จับกุมอีกต่อไป

รูป 3.5 ระดับชั้นคุณภาพลุ่มน้ำในพื้นที่ศึกษา

ภายในชุมชนมีการบริการขั้นพื้นฐานที่รัฐจัดให้จนครบถ้วน เพียงแต่รอเวลาของการพัฒนาให้กระจายทั่วถึงทั้งหมดเท่านั้น และในช่วงระยะเวลานี้เป็นช่วงเวลาแห่งการแย่งชิงอำนาจในการปกครองที่มีความรุนแรง ขณะที่กำนัน และผู้ใหญ่บ้านต่างโค่นลอยชิงกันอย่างต่อเนื่อง เพราะการได้มาซึ่งอำนาจรัฐจะทำให้เกิดการเข้าถึงทรัพยากรด้วย นายทุนที่กว้านซื้อที่ดินในยุคแรกเริ่มที่จะเข้ามาอยู่ในพื้นที่อย่างเป็นทางการ และนายทุนเหล่านี้เริ่มที่จะเข้ามาเป็นฐานให้กับนักการเมืองท้องถิ่น ประกอบกับการสร้างบารมีภายในชุมชนโดยการบริจาคที่ดิน เงิน เพื่อสนับสนุนสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณะให้กับชุมชน เช่น วัด โรงเรียน สถานีอนามัย นอกจากนี้ยังให้ความช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในเรื่องของสวัสดิการ เช่น อาหาร เครื่องมือ เครื่องใช้ที่รัฐไม่ได้จัดให้ และทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนผู้บริหารใหม่ นายทุนก็จะเข้าไปคารวะ และทำเสมือนว่าผู้บริหารคนใหม่นี้เปรียบเสมือนคนในครอบครัว นายทุนจะได้รับความเกรงอกเกรงใจจากหน่วยงานของรัฐที่อยู่ภายในพื้นที่ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ทำงานอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ที่นายทุนมีที่ดินอยู่ ถึงแม้พวกเขาจะมีที่ดินอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์เหมือนเช่นชาวบ้านก็ตาม แต่นายทุนสามารถที่จะเข้าทำประโยชน์ในที่ดินเหล่านั้นได้อย่างเปิดเผยโดยการเลือกปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในชุมชนบ้านน้ำกร่อย

เมื่อมีการกระจายอำนาจเข้ามาสู่ท้องถิ่นมีการเลือกตั้งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล นักการเมืองพวกนี้ก็จะได้รับความช่วยเหลือในเรื่องของงบประมาณการหาเสียงจากนายทุนที่อยู่ภายในพื้นที่และนอกพื้นที่ ซึ่งสังกัดพรรคการเมืองขนาดใหญ่ที่ชาวบ้านเป็นหัวคะแนนให้การเมืองเริ่มเข้ามาแทรกแซงในทุกๆ เรื่องไม่ว่าจะเป็น เรื่องเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ชาวบ้านเริ่มมีการใช้อำนาจทางการเมืองในการเข้าถึงทรัพยากร โดยการให้นักการเมืองท้องถิ่นเป็นผู้นำในการเจรจาต่อรอง หลังจากที่ผู้นำตามธรรมชาติได้จบหน้าที่ลง การพัฒนาเส้นทาง ปัญหาน้ำกิน น้ำใช้และเรื่องเกี่ยวกับการบริการขั้นพื้นฐานเป็นหน้าที่ของนักการเมืองท้องถิ่น ถ้าผู้นำตามธรรมชาติจะปฏิบัติเหมือนเช่นเดิมก็จะเกิดความขัดแย้งกับนักการเมืองท้องถิ่นทันที และถ้าชาวบ้านเกิดความขัดแย้งกับนักการเมืองส่วนท้องถิ่นก็จะไม่สามารถเข้าถึงการบริการขั้นพื้นฐานได้ โดยง่าย การที่รัฐเฉยเมยต่อการแก้ไขปัญหาบางอย่าง เริ่มมีการรวมตัวกันระหว่างชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อน และอาศัยอำนาจทางการเมืองช่วยเจรจา ตลอดจนถ้าหากว่าหน่วยงานที่เป็นเจ้าของพื้นที่ไม่ยินยอมเรื่องก็ถูกร้องเรียน ไปถึงผู้ว่าราชการจังหวัด และก็จะมีการเรียกประชุมหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างทันที และปัญหาส่วนใหญ่ก็จะได้รับการแก้ไข โดยการเห็นแก่ความเดือดร้อนของชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้นการร่างรายชื่อผู้ได้รับความเดือดร้อนจะต้องมีปริมาณมาก อาจจะไม่ตรงกับความจริง ซึ่งต้องมีการตรวจสอบ ดังเช่นการเรียกร้องให้มีการขุดสระน้ำในที่ดินทำกินของชาวบ้านที่อยู่ภายในพื้นที่อนุรักษ์เพื่อแก้ไขปัญหา

ในภาคการเกษตรของบ้านเขาพัง จังหวัดระยอง สำหรับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ทำงานแล้วเกิดความขัดแย้งกับชาวบ้าน ก็จะมีการรวมตัวกันขับไล่ให้ออกจากพื้นที่ไป จะเห็นได้ว่าผู้นำทางการเมืองในช่วงระยะเวลานี้มีบทบาทกว่าเจ้าหน้าที่ที่อยู่ในภาครัฐ และในขณะนี้มีการช่วงชิงอำนาจทางการเมืองกันอย่างดุเดือด โดยเฉพาะสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งมีผู้สมัครรับเลือกตั้งมากขึ้นทุกสมัย และมีวิธีการหาเสียงที่เหมือนกับนักการเมืองระดับชาติที่มีการติดป้ายหาเสียงขนาดใหญ่ การแจกใบปลิวและการให้สินบนโดยจ่ายผ่านไปทางหัวคะแนน

ในช่วงระยะเวลามีกลุ่มที่เป็นทางการเพิ่มมากขึ้นจากเดิมที่มีการรวมกลุ่มกันเพื่อกู้เงินเท่านั้น โดยหน่วยงานที่ทำหน้าที่พัฒนาชุมชน ได้แก่ สาธารณสุข เกษตร และพัฒนาชุมชนคอยให้คำปรึกษาอยู่เบื้องหลัง แต่การเก็บรวบรวมข้อมูลภายในพื้นที่อนุรักษ์ไม่ว่าจะเป็น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ป่าสงวนแห่งชาติ เขตจัดการต้นน้ำไม่เคยปรากฏว่าหน่วยงานให้การสนับสนุนการรวมกลุ่มชาวบ้านที่ทำงานในเรื่องของการอนุรักษ์ มีแต่องค์กรเอกชนที่หน่วยงานเหล่านั้นให้การสนับสนุน โดยการให้พื้นที่ในการฝึกอบรม ศึกษาดูงาน หรือเข้ามาทำกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับเรื่องของการอนุรักษ์ภายในพื้นที่ ซึ่งเบื้องหลังของผู้ที่ทำงานในองค์กรเอกชนเหล่านั้นจะมีเจ้าหน้าที่ระดับสูงให้คำปรึกษาอยู่ และการที่จะทำงานภายในพื้นที่ได้องค์กรหรือกลุ่มพวกนี้ก็ต้องเข้าไปสนิทสนมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในระดับผู้บริหารเป็นอย่างดี เพื่อการปูทางสู่ผลงานที่สามารถนำไปขอเงินกับองค์กรพัฒนาเอกชนจากต่างประเทศที่มีเงินอุดหนุนในเรื่องนี้อย่างเต็มที่ การทำงานในชุมชนก็จะเหมือนกับการทำงานของรัฐที่มุ่งไปที่การรักษาสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ ซึ่งถือเป็นการช่วยเหลือรัฐอีกแรงหนึ่ง องค์กรเอกชนไม่ได้เป็นผู้ที่ทำงานเพื่อผลประโยชน์ของสาธารณะ (Private for public) แต่เป็นองค์กรธุรกิจที่ทำประโยชน์เพื่อเอกชน (Private for private)

องค์กรเอกชนที่เข้ามาในหมู่บ้านของพื้นที่ศึกษามีด้วยกันอยู่ 2 ประเภทซึ่งยากต่อการแยกแยะ เพราะส่วนใหญ่จะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นปัญหาในขณะนี้ก็คือ ความไม่แน่ใจต่อการทำงานขององค์กรเอกชน ซึ่งคอยสนับสนุนชาวบ้านอยู่เบื้องหลัง คอยให้ความรู้ การฝึกอบรม ในเรื่องของแนวความคิดกระแสรองที่การทำงานของเจ้าหน้าที่ยังไม่อาจที่จะเข้าใจและเข้าถึงได้ ชุมชนที่มีองค์กรเอกชนประเภทนี้อยู่เบื้องหลังจึงถูกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจับตามองเป็นพิเศษ ชุมชนใกล้เคียงก็จับตามองเช่นเดียวกัน ดังเช่น ชุมชนบ้านพวา จังหวัดจันทบุรี จากการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่า ชุมชนหมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่ในพื้นที่ศึกษาไม่ได้ให้ความสนใจที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่อนุรักษ์แล้ว เพียงแต่ต้องการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินอย่างเป็นทางการเท่านั้น ชุมชนพวาไม่ได้ต้องการเอกสารสิทธิ์ในที่ดินเพียงแต่ขอแค่อยู่อาศัยทำมาหากินในพื้นที่เท่านั้น และจากการศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนพวาพบว่า มีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัด ในชุมชนอื่นๆ (บ้านน้ำกร่อย บ้านเขาพัง จังหวัดระยอง และบ้านเนิน

จำปา จังหวัดจันทบุรี) ไม่ยินดีร่วมงานกับองค์กรเอกชน แต่ยินดีให้ความร่วมมือกับโครงการที่รัฐเป็นผู้ริเริ่ม เพราะผู้นำหมู่บ้านเริ่มมองเห็นการเข้ามาหาผลประโยชน์ภายในหมู่บ้าน ที่ลอบให้ชาวบ้านเสียเวลา เพราะในแต่ละโครงการไม่ได้เป็นประโยชน์กับชุมชน การที่ชุมชนบ้านพวา จังหวัดจันทบุรีหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “กลุ่มสวย” มีองค์กรเอกชนหนุนหลังทำให้พวกเขาเป็น NGO (Non – government organization) ที่ทำธุรกิจเพื่อผลประโยชน์ของเอกชน จากการช่วยเหลือในเรื่องของค่าใช้จ่าย และรายได้จากการปลูกสร้างสวนป่าในที่ดินที่เป็นขององค์กรเอกชน และการได้รับเงินอุดหนุนจากองค์กรอื่นๆ ที่เป็นเครือข่ายทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านแห่งนี้ซึ่งมีเขตติดต่อกับอุทยานแห่งชาติเขาสะเมมา – เขาวง อาจกลายเป็นเครื่องมือให้กับองค์กรเอกชนที่ทำงานเพื่อธุรกิจขององค์กรไม่ใช่เพื่อสาธารณะประโยชน์ เข้ามาหาประโยชน์ในพื้นที่อนุรักษ์ได้ ซึ่งในปัจจุบันก็มีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ไม้ และชาวบ้านเริ่มมีการเก็บรวบรวมพืชสมุนไพร และกล้าไม้ป่าต่างๆ ที่หน่วยงานภาครัฐสนับสนุนให้มีการปลูกแทนไม้ผลที่ราคาตกต่ำ และไม้ทนต่อภาวะภัยแล้งที่รุนแรงขึ้นทุกขณะ ไม้ป่าเหล่านั้นได้แก่ สำรอง กฤษณา และไม้ป่าอื่นๆ ที่มีสรรพคุณทางยา และเป็นไม้ประดับในการตกแต่งภูมิทัศน์ ซึ่งกล้าไม้เหล่านี้บางส่วนขายให้กับผู้ที่ต้องการ และอีกบางส่วนก็เอาไว้แลกเปลี่ยนกันในระหว่างเครือข่าย แต่ไม้เหล่านี้ไม่ได้ถูกปลูกกลับคืนสู่ป่าธรรมชาติแต่จะถูกปลูกไว้ตามหัวไร่ปลายนา และพื้นที่ของ “สวนป่าอนุรักษ์วังส” ที่องค์กรเอกชนเป็นเจ้าของ

พัฒนาการของพื้นที่จะทำให้เกิดการมองเห็นว่า การใช้ประโยชน์จากป่าได้เปลี่ยนไปแล้วชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องการใช้ประโยชน์ทางอ้อมอย่างที่รัฐต้องการ เพราะชาวบ้านเริ่มมีทรัพยากรของพวกเขาใช้เองแล้ว ก็เหลือแต่เพียงชาวบ้านบางส่วนเท่านั้นที่ยังต้องการใช้ประโยชน์โดยตรงจากพื้นที่อนุรักษ์ เรื่องของทรัพยากรสัตว์ป่ายังคงน่าเป็นห่วง เพราะสัตว์ป่าออกหากินนอกพื้นที่มาโดยตลอด ตั้งแต่ในยุคของการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติแล้ว ซึ่งความรุนแรงเริ่มประทุขึ้นเมื่อสัตว์ป่าประเภทช้างถูกชาวบ้านกำจัด เป็นที่น่าสังเกตว่าเพราะเหตุใดเมื่อช้างถูกทำร้ายจนกระทั่งถึงกับชีวิตถึงได้มีองค์กรเอกชนต่างๆ เข้ามาในพื้นที่ของชุมชนที่สัตว์เหล่านั้นตายกันอย่างต่อเนื่อง และพยายามที่จะเข้ามาช่วยเหลือช้าง แต่ปัญหาของชาวบ้านไม่ได้รับการแก้ไข และความเสียหายที่เกิดขึ้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ออกมารับผิดชอบ อีกทั้งพยายามใช้สื่อเรียกร้องความเป็นธรรมให้แก่ช้าง และเป็นที่น่าสังเกตว่าสัตว์แพทย์ภายในพื้นที่ไม่มีความสามารถพอที่จะให้การช่วยเหลือช้าง ในขณะที่ชาวบ้านเข้าไปแจ้งข่าวให้แก่เจ้าหน้าที่ ถ้ามีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องของสัตว์ป่าโดยเฉพาะช้างก็จะต้องให้นายสัตวแพทย์จากกรุงเทพฯ เข้ามาช่วยเหลือ กว่านายสัตวแพทย์จะเดินทางมาถึงช้างก็สิ้นใจไปก่อน และเพราะเหตุใดเจ้าหน้าที่ป่าไม้จึงไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องของการช่วยเหลือสัตว์ป่าที่ป่วย หรือได้รับอุบัติเหตุต่างๆ ซึ่งนั่นก็หมายความว่าเจ้าหน้าที่ที่มีอยู่ใน

ขณะนี้ มีแต่กำลังไม่มีความรู้ และความสามารถเกี่ยวกับเรื่องของทรัพยากรต่างๆ ที่อยู่ภายในพื้นที่ อนุรักษ์เลย ดังนั้นเจ้าหน้าที่ที่ทำงานในหน่วยงานอนุรักษ์ทุกคนจะต้องมีการเพิ่มทักษะความรู้ ความสามารถของตนเองเกี่ยวกับเรื่องของการที่ตนเองรับผิดชอบให้เกิดความชำนาญเพื่อที่จะ สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้จริง

ในขณะที่พืชผลทางการเกษตรของชาวบ้านเริ่มให้ผลผลิตเป็นที่น่าพึงพอใจในชุมชนทั้ง 4 แต่ระบบการตลาดก็เริ่มเข้ามาสู่พื้นที่ศึกษาอย่างเต็มรูปแบบ การผลิตมุ่งไปที่การค้าทำให้เกิดการใช้สารเคมีในการกำจัดวัชพืช ศัตรูพืชเพิ่มมากยิ่งขึ้นซึ่งอาจจะสะสม และตกค้างอยู่ในดินจน เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรที่อยู่ภายในพื้นที่อนุรักษ์ได้ในอนาคต และการเข้ามาของระบบตลาดทำให้การปลูกพืชมีการปรับเปลี่ยนตามระบบตลาด ไม่ผลที่ราคาตกต่ำถูกโค่นทิ้งปลูกพืชใหม่ที่ให้ ผลตอบแทนที่ดีกว่านั้นก็คือ ยางพารา และมะม่วงหิมพานต์ ถึงแม้ว่าพืช 2 ชนิดนี้จะเป็นพืชที่ตลาด มีความต้องการ แต่ก็มีระยะเวลาของการเก็บเกี่ยวผลผลิต ตราบใดที่พืชเหล่านี้ยังให้ผลตอบแทนอยู่ ปัญหาในพื้นที่ระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานอนุรักษ์ก็ยังไม่เกิดขึ้น แต่ถ้าติดตามพัฒนาการมาโดย ตลอดจะพบว่า ยางพาราเริ่มที่จะหมดอายุการเก็บเกี่ยว และเกษตรกรก็เตรียมการตัดโค่น เพราะว่า ไม้ยางในช่วงระยะเวลานี้เป็นที่ต้องการของตลาดและมีราคาดี และไม่ขึ้นต้นอื่นๆ เช่น มะขาม กระท้อน ฯลฯ ตลาดก็มีความต้องการ ชาวบ้านบางส่วนเริ่มที่จะมีการตัดไม้เหล่านี้ออกขายเพื่อที่จะ ปลูกยางพารา และพืชอื่นๆ ที่ตลาดต้องการทดแทน นั่นก็หมายความว่าหลักฐานที่จะใช้ยืนยันการ เข้ามาอยู่อาศัยภายในพื้นที่ก่อนการประกาศเขตอนุรักษ์เริ่มที่จะหมดไป ประกอบกับในช่วงนี้คน เก่าแก่ที่จะสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องของประวัติศาสตร์ชุมชนก็ได้หมดอายุลงทำให้หลักฐาน ต่าง ๆ ถูกทำลายลงจนไม่สามารถที่จะยืนยันถึงการอยู่อาศัยมาก่อนหรือหลังพื้นที่อนุรักษ์ได้

แต่การอยู่ก่อนหรือหลังพื้นที่อนุรักษ์จะมีประโยชน์อะไรในเมื่อมีการสำรวจเขตแดน และทำสัญลักษณ์ให้ชัดเจน แต่เจ้าหน้าที่ก็ยังไม่ได้กันพื้นที่ของชาวบ้านออกจากพื้นที่หวงห้ามและ คุ่มครอง ที่เป็นเช่นนี้ก็แสดงว่ารัฐยินยอมให้ชาวบ้านอยู่อาศัยทำมาหากินในพื้นที่หวงห้ามและ คุ่มครองได้ แต่ที่รัฐไม่ให้เอกสารสิทธิในที่ดิน เพราะกลัวว่ากฎหมายจะไม่สามารถควบคุมการใช้ ประโยชน์ในพื้นที่ได้ แต่ในสภาพความเป็นจริงชาวบ้านไม่ได้คิดว่าการอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์เป็น ข้อจำกัด เพียงแต่ต้องรอคอยระยะเวลาที่ผู้บริหารอ่อนแอ ชาวบ้านก็จะสามารถทำประโยชน์ใน ที่ดินได้อย่างเปิดเผย รัฐเริ่มที่จะเข้ามาจัดการทรัพยากรที่ชาวบ้านปลูก โดยเฉพาะในเรื่องของการ ตัดไม้ยาง และไม่ขึ้นต้นอื่นๆ ที่ ซึ่งจะต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ก่อน และต้องมีการ จ่ายเงินให้กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ถึงจะมีโอกาสที่จะตัดไม้ยางได้ การจ่ายเงินแล้วแต่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ จะเรียกร้องซึ่งชาวบ้านก็ตอบไม่ได้ว่าเพราะเหตุใดการตัดไม้ยาง หรือไม้ที่ชาวบ้านปลูกรัฐจะต้อง เข้ามายุ่งเกี่ยว และเงินที่เก็บจากชาวบ้านรัฐก็ไม่สามารถตอบได้ว่าเป็นค่าอะไร รวมทั้งไม่มีใบเสร็จ

กำกับไว้ และสำหรับชาวบ้านที่ไม่จ่ายเงินไม่เพียงพอหรือไม่สามารถที่จะตัดโค่นได้ ซึ่งในขณะนี้หน่วยงานที่ทำการเก็บเงินค่าตัดไม้ยางได้แก่ อุทยานแห่งชาติ หน่วยป้องกันและรักษาป่า เงินในส่วนนี้ไปไหนจะถึงมือรัฐหรือไม่ซึ่งเรื่องนี้ต้องได้รับการติดตาม และตรวจสอบ

จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการทรัพยากรมาจากนโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ต้องการที่จะเก็บรักษาทรัพยากรไว้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของประเทศ โดยใช้วิธีการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ให้ครอบคลุมพื้นที่ป่า โดยไม่ได้ให้ความสนใจกับวิถีชีวิตของชาวบ้านผู้ยากไร้ที่ต้องใช้ทรัพยากรภายในพื้นที่อนุรักษ์ว่าจะได้รับผลกระทบจากการควบคุมการใช้ประโยชน์อย่างเข้มงวดด้วยกฎหมาย การประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีขอบเขตที่กว้างขวาง และมีการแบ่งเขตการใช้ที่ดินด้วยแผนที่ แต่ในพื้นที่จริงไม่ได้มีการใช้ประโยชน์ตามมาตรการที่ได้มีการวางแผนไว้ พื้นที่เพื่อการเกษตรกลายเป็นเมือง ส่วนพื้นที่ป่าเศรษฐกิจก็กลายเป็นที่ดินทำกินของชาวบ้าน พื้นที่ที่ต้องการที่จะเก็บไว้ให้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารก็มีการให้สัมปทานการตัดไม้

กรมป่าไม้เร่งรีบที่จะฟื้นฟูป่าต้นน้ำแต่ก็ต้องพบกับอุปสรรค เพราะในพื้นที่ป่าต้นน้ำมีการเข้าจับจองที่ดินทำกินของชาวบ้าน แต่ถึงอย่างไรก็ตามมาตรการการอนุรักษ์ทรัพยากรก็ยังคงต้องดำเนินการต่อไป ยุทธศาสตร์ทางพื้นที่ถูกนำมาใช้ในการควบคุมทรัพยากรอยู่เช่นเดิม การประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตจัดการต้นน้ำ เกิดขึ้นในพื้นที่ที่เป็นภูเขาสูงที่เปรียบเสมือนอู่ข้าวอู่น้ำของชาวบ้าน การอยู่อาศัยเริ่มที่จะมีความกดดันด้วยการประกาศพื้นที่เขตหวงห้าม และคุ้มครองทับซ้อน และการสร้างกฎ กติกาที่อยู่ในรูปแบบของกฎหมาย ทำให้ชุมชนเริ่มที่จะมีการเคลื่อนไหว เกิดจากการเข้าถึงทรัพยากรอย่างไม่เป็นทางการ และเกิดการต่อรองในรูปแบบที่หลากหลาย เกิดการเร่งการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายในพื้นที่เขตหวงห้าม และคุ้มครอง เกิดการช่อราชบังหลวงของเจ้าหน้าที่

3.4 สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

ในช่วง 10 ปีแรก (พ.ศ. 2507 - 2517) ของการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าบ้านนา – ทุ่งควายกิน ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดระยอง และจังหวัดจันทบุรีได้รับผลกระทบจากกฎหมายเช่นเดียวกัน แต่ 4 ชุมชนพยายามต่อรองด้วยแนวทางที่หลากหลาย โดยการใช้แนวทางการเจรจาต่อรอง ของกำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ใช้อิทธิพลของนายทุน ทำให้เกิดปัญหาของการใช้ประโยชน์ที่ดินผิดประเภท จากการที่ส่งเสริมให้มีการปลูกไม้ผลไม่ยืนต้น เพื่อฟื้นฟูป่าต้นน้ำ เปลี่ยนแปลงเป็นไร่มันสำปะหลัง ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานภาครัฐและชาวบ้านในชุมชน โดยชุมชน 2 ชุมชนในจังหวัดจันทบุรี คือบ้านพวา และบ้านเนินจำปาอยู่มาก่อนการประกาศเขต

ก็จะต้องได้รับผลกระทบโดยตรง และได้รับความเดือดร้อนเป็นอันมาก ในขณะที่ชุมชนที่อยู่ในจังหวัดระยอง ชุมชนบ้านน้ำกร่อย และบ้านเขาพังเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายหลังการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ได้รับผลกระทบน้อยกว่า เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมยังคงต้องยึดถือเรื่องของกฎหมายเป็นเกณฑ์ในการปฏิบัติได้ดีกว่า แต่ในขณะที่รัฐไม่ยอมรับ การอยู่อาศัยมาก่อนการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติของ 2 ชุมชนจึงทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งจากการที่ชุมชนไม่ได้ให้ความร่วมมือ ในขณะที่เดียวกันภาครัฐก็ไม่ได้ให้ข้อมูล และประชาสัมพันธ์ให้ชัดเจนเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ การเข้าไปทำมาหากิน อยู่อาศัยในพื้นที่หวงห้าม และคุ้มครอง และรัฐเองก็ยังอนุโลมให้ตัดไม้ เก็บหาของป่า ในเขตหวงห้ามและคุ้มครอง ซึ่งเป็นการขัดต่อกฎหมาย ด้วยการฉ้อฉลนั้น แสดงให้เห็นว่า รัฐมีอำนาจ ที่จะเป็นผู้กำหนด กฎเกณฑ์หรือกิจกรรมให้ชาวบ้าน

อย่างไรก็ดี ทำให้ชาวบ้านหมดความสนใจที่จะปฏิบัติตามกฎ หรือร่วมมือใดๆ และพร้อมที่จะเข้าถึงทรัพยากรต่อไป นั่นก็หมายความว่า นโยบายและเป้าหมายที่สำคัญ ของรัฐด้านการอนุรักษ์พื้นที่ และระบบนิเวศป่าต้นน้ำลำธาร ก็ไม่ได้รับการตอบสนองจากประชากรที่มีส่วนร่วมโดยตรง

ในช่วงที่สอง ถัดมาอีก 17 ปี (พ.ศ. 2517- 2534) หรือช่วงที่มีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา – เขาวง มีชุมชนเพียง 3 บ้านยกเว้นบ้านเนินจำปา จังหวัดจันทบุรีที่ได้รับผลกระทบโดยตรงต่อเขตทับซ้อนของการประกาศเป็นพื้นที่หวงห้าม และคุ้มครองจากภาครัฐ ในช่วง 1 และ 2 แต่ก็เพียงพื้นที่ดินทำกินของชาวบ้านของแต่ละชุมชนเป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น แต่ทว่าชุมชนที่อยู่นอกเขต ก็ได้รับผลกระทบบ้างในเรื่องการไม่สามารถเข้าไปหาของป่า และล่าสัตว์ในพื้นที่ได้

ดังนั้นปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากรัฐ ในการต่อรองเพื่อการเข้าถึง หรือใช้ประโยชน์ทรัพยากรในพื้นที่หวงห้าม และคุ้มครองสำหรับช่วงที่ 2 นี้ก็ไม่มีแตกต่างกับช่วงที่ 1 แต่ประการใด เพียงแต่ว่าในช่วงนี้ ภาครัฐให้ความสำคัญกับการกำหนดและแบ่งเขตป่าของรัฐเกิดขึ้นในช่วงนี้ แต่ชาวบ้านก็ยังไม่ยอมรับเช่นเดิม และยังคงค้นหากระบวนการต่อรอง ด้วยการใช้ภูมิปัญญาความรู้เกี่ยวกับป่าไม้เพื่ออ้างสิทธิการถือครอง และการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่มาก่อนที่ทางภาครัฐจะเข้ามาประกาศเป็นเขตหวงห้ามและคุ้มครอง ยิ่งกว่านั้นยังรณรงค์ให้สมาชิกในชุมชน เร่งเปิดและขยายพื้นที่ทำเกษตรกรรมอย่างกว้างขวาง และทั่วถึง เพื่อป้องกันการอ้างสิทธิการขอคืนพื้นที่ป่าจากรัฐ ขณะเดียวกันรัฐก็อ้างสิทธิในการเข้ามาจัดการเกี่ยวกับพื้นที่ทำกิน และที่อยู่อาศัยของชาวบ้านด้วย

ในช่วงต่อมาหรือช่วงที่ 3 อีก 15 ปีจนถึงปัจจุบัน (2535 - ปัจจุบัน) 4 ชุมชนในพื้นที่ศึกษาไม่ได้รับผลกระทบเพิ่มมากขึ้น จากทั้ง 2 ช่วงที่ผ่านมาทั้งนี้เพราะ ชุมชนยอมรับและทำกิจกรรมตามชั้นคุณภาพลุ่มน้ำมาตั้งแต่เดิม และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าก็ไม่ได้รื้อถอนพื้นที่ทำกิน และที่อยู่อาศัยของชุมชนพื้นที่ศึกษาทั้งหมดเช่นเดียวกัน แต่เฉพาะ 2 ชุมชนในจังหวัดระยอง จะได้รับผลกระทบจากการที่เคยเข้าไปใช้ประโยชน์เก็บหาของป่าในพื้นที่มาก่อน ยิ่งไปกว่านั้น ในช่วงที่ 3 นี้ชุมชนบ้านเขาพังก็ยังประสบกับปัญหาความเดือดร้อน เพิ่มเข้ามาอีกจากการที่มีโคลงช้างเหยียบย่ำทำลาย กัดกิน พืชผลทางการเกษตร ผลกระทบในภาพรวมของ 4 ชุมชนในช่วงที่ 3 คือ สมาชิกชุมชนไม่สามารถที่จะเข้าถึงหรือใช้ประโยชน์ในพื้นที่ได้ โดยเฉพาะการบุกเบิกที่ดินทำกิน การเก็บหาของป่า ล่าสัตว์ป่า ในช่วงเดียวกันมีองค์กรเอกชนระดับท้องถิ่น ได้พยายามเข้ามามีบทบาทเป็นตัวกลางประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับรัฐในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ศึกษา แต่เป็นที่น่าเสียดายที่งานไม่ประสบความสำเร็จในระยะเวลาสั้นๆ เพียง 2 ปีแรกเท่านั้น หลังจากนั้นชาวบ้านก็เลิกให้ความร่วมมือ เนื่องจากพบว่าผลงานไม่ตรงไปตามเป้าที่ชาวบ้านคาดหวัง และทางภาครัฐเองก็มีความเห็นว่า งานการอนุรักษ์ที่ร่วมกัน 3 ฝ่ายนี้ทางชุมชนก็ไม่ได้เอาใจใส่รับผิดชอบอย่างเต็มที่ ซึ่งก็ส่งผลให้ทางองค์กรเอกชนก็ไม่สามารถดำเนินการต่อไป และภาครัฐก็หมดความสนใจในที่สุด

นอกจากนี้ผู้เขียนยังมีความคิดเห็นว่า ทางชุมชนเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการให้ความร่วมมือ ในการเป็นชุมชนอนุรักษ์ และทางองค์กรเอกชนเอง ก็จะได้ประโยชน์จากความร่วมมือจากทุนสนับสนุนการดำเนินงาน ส่วนชุมชนที่ภาครัฐเพิ่งเล็ง หรือจับตามองมากที่สุดก็คือชุมชนที่มีทำเลที่ตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ประกอบกับมีการทำร้ายสัตว์ป่า มีการลักลอบเก็บหาของป่า รวมทั้งเป็นชุมชนที่ไม่ร่วมมือกับองค์กรเอกชนในด้านการอนุรักษ์